

MÁNDOKI BÁCSI –
DÉSI HUBER ISTVÁN ISMERETLEN RAJZA

GODA GERTRÚD

Gazdagodik Dési Huber Istvánról, a portréfestőről és típussteremtő művészről alkotott képünk, amikor életművének e szép darabját; a *Mándoki bácsi*-t megismerjük (1. kép). (A művész özvegyének 1984-es szíves azonosítása.)

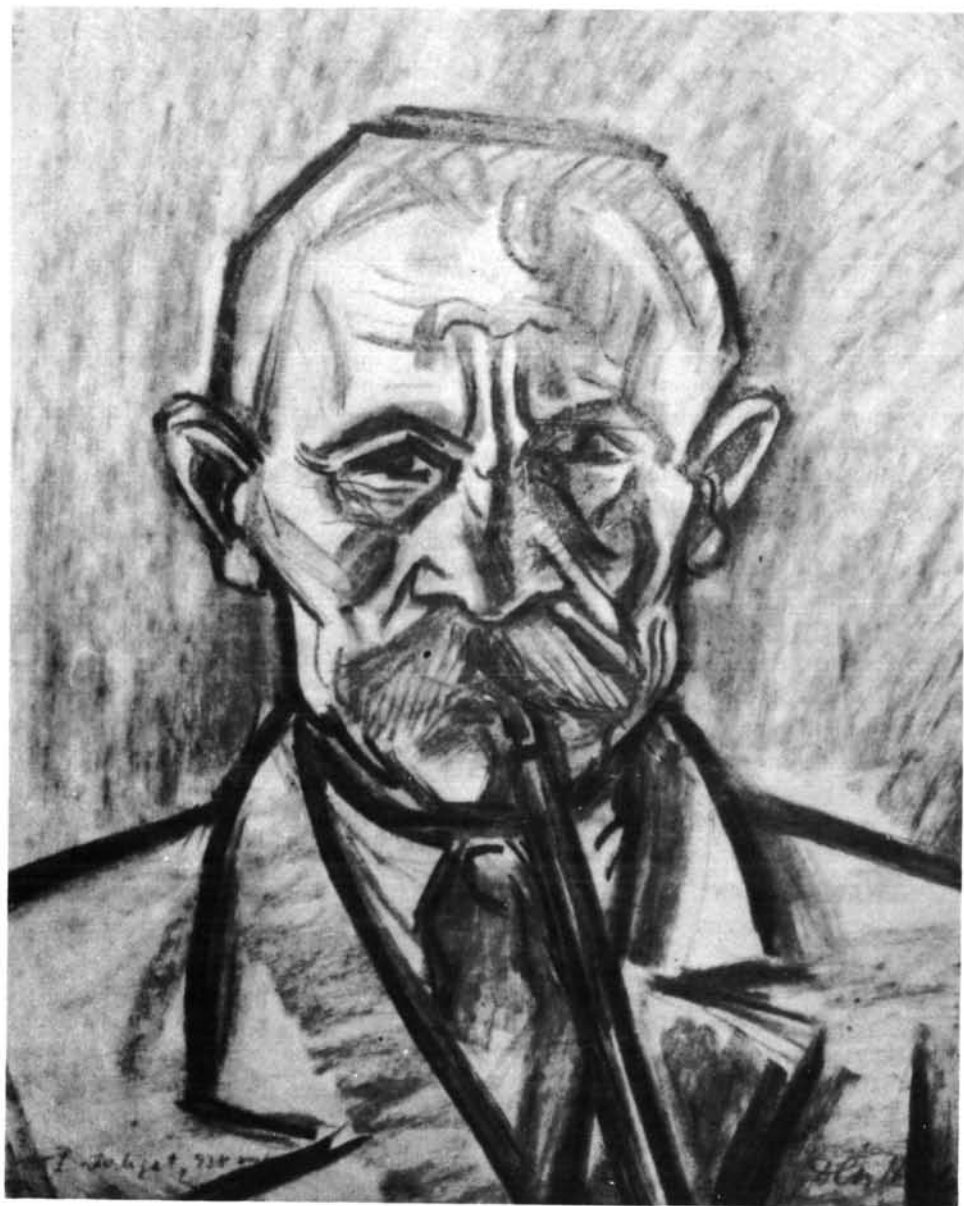
A művészi kibontakozást tekintve az 1930–40 közötti évtized igen jelentős volt Dési Huber életében. A Szocialista Képzőművészek Csoportja vezéregyéniségének – M. Heil Olga értő korszakolása szerint: „... a harmincas évek elejét jellemző kubizmusát a harmincas évek második felében expresszionizmusa követte, majd végül egy, az előbbiektől teljesen különböző lírai korszak zárja le művészetét”. Meg kell jegyeznünk, hogy Dési Huber István: „A festészeti »izmusok« bírálata” c. írásában határozottan elveti az expresszionizmust, mert abban a „nagypolgárság individualizmusa kér szót” (Korunk 1933. III.).

A Mándoki gazdáról készült rajz nem csupán keletkezési idejét tekintve, hanem a formanyelvet illetően is a művész az expresszív etapjába sorolható. A méltán legismertebb alkotások születésének esztendeje az 1938-as. Többek között a „Szalmakalapos önarckép” rajzi és festett megoldása, a „Viharmadarak”, az „Önkínzó önarckép” vagy ismerőbb nevén az „Önarckép Picassó-képpel” (2. kép), melynek felfogásmódja legközelebb áll a szóban forgó műhöz. Ekkor készült a szatmári élmények hatására a „Fedics bácsi” (6. kép), a paraszti eszménykép: „Kucsmás paraszt” (4. kép), vagy a „Megriadt tehén” látomása.

Az 1938-as év tavaszán már megkezdődtek Ernst Ede tárgyalásai Dési Huberrel egy esetleges kiállításról, s valószínűleg a már súlyosan beteg művész alkotó kedvét ez a lehetőség megsokszorozta. A decemberi nyitást kételkedve hihette csupán, látván a politikai feszültséget. Az Anschluss évében a Picassó „Menekülők” című kompozícióját – quattrocentó festők módján – önarcképébe beépítő művész – maga is menekült az alkotói magányba, amikor elfogadta Ortutay Gyula meghívását bátorligeti gyűjtőújtjára.

Míg a néprajzkutató folklorista a mesemondó Fedics Mihály egyéniségét vizsgálta – a mesék jegyzésével egyidőben Dési Huber azon tervét valósította meg, melyet Méliusz Józsefhez írt levelében így fogalmazott meg: „Van egy szép tervünk nyárra; le szeretnénk menni két hétre Bátorligetre Ortutayval. Ő népmeséket gyűjtene, én rajzolni szeretnék sokat, szép, kemény magyar parasztfeket.”

A Mándoki gazdáról készült rajz felbukkanásáig úgy tudtuk Horváth Györgynek Dési Huberről írt könyvből, hogy ez a terv módosult. A szatmári falu elszegényedett lakosai inkább az agrárproletariátushoz tartoztak, mintsem parasztok lettek volna. Maga a

1. kép. Mándoki bácsi – Bátorliget 1938

2. kép. Önarckép Picasso-képpel (Önkínzó önarckép) – 1938

3. kép. Fedics Mihály – 1938

4. kép. Kucsás paraszt – 1939

művész is elcsodálkozott a negyedik rend falusi képviselőinek életkörülményein és számosságán („Fedics bácsi mesél” 5. kép).

M. Heil Olga írja: Adalékok Dési Huber István művészetéhez – ember- és típusábrázolás című cikkében (Művészettörténeti Ért. 1966. 3–4.): „Ritka kivétel az, akinek a művészi előbbrejutás egy – idegen – nem művészi diszciplína segítségével sikerül”. A festő mindenkor a társadalmi megközelítést tartotta elsődlegesnek az alkotás folyamatában. Bátorligeten hamar felismerte a magyar falu népének sokrétű tagozódását és azt a lényeg feltárásával – rajzban – szociológus módján tudta elemezni (Fedics Mihály 5. kép, 6. kép).

A művész a zsellérsorból kiöregedett Fedics Mihályt egy helyen így jellemezte: „Az öreg . . . egy 87 éves szegényparaszt, akit az élet minden formában meghengergetett. Ma községi ellátott, magyarul koldus. Egyébként istenáldotta művész, remek elbeszélő tehetséggel, tüneményes szókinccsel és olyan memóriával, ami ritkaság.”

Mándoki bácsi viszont a művész bátorligeti szállásadója. Háza van, szobája amit a vendégek rendelkezésére bocsáthat, ha ő a kamrában, istállóban pihen is, családjával mint rendszeren. A 10 holdas Szabolcs megyei magyar parasztember életvitelét különösen akkor szabad általánosítanunk, ha Dési Huber művészete kapcsán vizsgálódunk. – (Érdeklődése a föld népe iránt régebbi, mint szabolcsi útja. 1932-ben „Ásós paraszt”, „Földmunkás” című művében az azonosulni akarás olyan fokra emelkedett, hogy a szimbolikus-kubista kép egyben rejtett önarckép is.)

Dési Huber portréfestészetét és általában a művészetét jellemzi a tipizálásra való törekvés. A festő mérhetetlen hite a negyedik rend jövőjében lehetőséget adott egy olyan magyar paraszti típus megteremtésére, amely kora társadalmi ideálján túl nőtt, s máig nagy hatással van a nézőre.

Az általánosításra – ismerve a művész munkamódszerét – a vázlatok képi feldolgozásakor került sor. A rajzszén volt Dési Hubernek a látvány azonnali rögzítésére használatos eszköze. Önarcképei, portréi szinte kizárólagosan ezzel a technikával készültek. A szénrajzok József Attiláról, bensőséges hangvételű ideálportrék is egyben (7. kép).

A modell utáni rajzok a konstruktív fegyelem eredményeit felhasználva képekké formálódtak. A stílusfejlődés alapos vizsgálódása után a posztimpresszionizmus rendteremtését tartotta a maga számára követendőnek, s érezni az általa méltán becsült Nagy István hatását is a rajzokon.

Mándoki gazda élete teljén túl lévő ember. Önbecsülése a faluközösség elismeréséből fakad. A társaitól tehetségesebb, okos parasztember magabiztossága árad a rajzról. Méltósággal szívja hosszú szárú pipáját és farkaszemet néz a tekintetét fürkésző festővel, – majd a nézővel. Karakteres arcán a mezei munka nehézsége anélkül rajzolódik ki, hogy kezét, vállát láthatnánk. A valószínűleg Derkovitstól átvett és szeretett attributum használatra sem kerül sor. A környezetre nem történik utalás, csupán egy tónusérték jelzi a háttérrel. A laposan kezelt szén finom árnyalataival sikerül az arc gazdag plasztikáját megmintázni: A széles koponya, az erőteljesen kiugró járomcsontok, az arcélbe simuló szélesnyergű orr megjelenítése oly magas fokú, hogy bár az eszköz, amivel készül – gyakorló anyag, ilyen magas szinten kezelve – festőivé válik. Bátran állíthatjuk, hogy ezzel a rajzával Dési Huber megjelenítő erejének csúcsára jutott. Érződik, hogy a festő munkája tárgyát végtelenül tiszteli és szereti. Portrét készít arról az alföldi magyar paraszt típusról, aki népünk meghatározó karakterét adja.

6. kép. Fedics bácsi – 1939

5. kép. Fedics bácsi mesét mond – 1938

7. kép. József Attila – 1937

Az állapotszerű nyugalmat a konstruktivizmus tapasztalatainak átmentésével, a feszültséget az expresszív jegyekkel éri el, s e kettősség egy Dési Hubernál is ritka dinamizmust eredményez ezen a művön belül. A homlok ráncainak megfogalmazása a „Viharmadarak” zaklatottságát idézi, csakúgy, mint a szemöldökök, vagy az arc belső részletrajzai. A fej tisztán leolvasható plasztikus formáit bravúros aszimmetriával sikerül érzékeltetnie. A mozgalmasságot fokozza a kabát lendületes, tiszta vonalvezetése, s az így nyert egységes foltok a figyelmet visszaterelik a beszédes szemekre.

Minden formai jegynél fontosabb a műből áradó közvetlen és feltétel nélküli tisztelet, tisztesség. Mándokin keresztül Dési Huber azt az embert ismerteti meg velünk, akivel rokonszenvezünk, mert benne az élet emberszépítő erejét ismerjük fel. „Érzelmessége mellett is erősen intellektuális alkat – írja Désiről Oelmacher Anna és így folytatja – tudatának nagy szerep jutott művészetében”. Ekkorra már túljutott a mindenáron agitatív hatásra törekvő típusábrázolási szándékán, s anélkül, hogy erre törekedne, – az intellektuális alkat állandó kontrolljától felszabadulva – átadta magát az alkotás mámorának.

E művén keresztül sikerül olyan művész típusábrázolási nagyságát megközelítenie, mint Rembrandt, akiről *Végvári Lajos*, A képzőművészet és annak válsága a XX. sz. művészetében c. cikkében így ír: „Megteremteni az egyénnek a típusban való kiteljesülését” (Művészeti Ért. 64. 2.). A magyar művészetben a század első felében a típusteremtés válsága még nem uralkodott el, Dési példaképeinél; Derkovitsnál, Nagy Istvánnál, Egrynél különösen szép példáját találhatjuk a dolgozó ember művészetén keresztül társadalmi megbecsültetésének.

A bátorligeti szénrajzokból egy egész sorozat szerepelt az 1938-as Ernst Múzeumban Barcsay Jenővel és Székessy Zoltánnal közösen megrendezett kiállításon. A nyári vázlatokat a tárlatra képekké formálta; elkészült a „Megriadt tehén”, „A bátorligeti táj”, Fedics bácsi portréjának olaj változata, a „Kucsmás paraszt” – talán a Mándoki család valamelyik fiatalabb tagjáról (4., 6. kép). Az erkölcsi siker nem maradt el . . . *Kállai Ernő* máig a legértőbb kritikáját írta meg ekkor a festőről a Korunkban, a Magyar Művészetben 1939. 1.

Bár Dési Huber egészsége már fogytán volt, – még adatott lehetőség a hollóközi víziókra, s egy egészen új, lírai korszakra. A kényszerű ágyhozakötöttség ideje alatt művészetelméleti kérdésekkel foglalkozott. Amikor összegyűjtött írásai az 1944-ben bekövetkezett halála után, 1957-ben megjelentek, már fel is oszlottak azok a népi kollégiumok, amelyek 1946-tól a magyar proletárfestők nevét viselték. A művész özvegyének jóhiszemű ajándékai a Dési Huber Népi kollégium tanulóit díszítették, s a közösség szétszélesztésével azok tragikus sorsra jutottak. Ezek közül való a „Mándoki bácsi”. A mű a törmelék közül került az értéket felismerő tulajdonába.

Dési Huber ez ideig lappangó remekén keresztül a magyar Alföld népének egy merőben új, realiztikus ábrázolását ismerjük meg, amely mentes a müncheni romantikus parasztszemlélet minden kései sallangjától. Nem szorul a környezet megjelenítésére, a munkamozdulat imitálására, sem a dolgozó kezek megrajzolására ahhoz, hogy az életről oly sokat tudó emberek típusát megteremtse. A „... szép kemény magyar parasztfajak” – program eddig nem tudott értéket teremtett.

DER ONKEL MÁNDOKI – UNBEKANNTE ZEICHNUNG VON ISTVÁN DÉSI HUBER

(Auszug)

István Dési Huber (1895–1944) hat diese schöne bis jetzt verborgene Schöpfung seines Lebenswerkes, den Onkel Mándoki (1. Bild) im bedeutenden Jahr seiner künstlerischen Entfaltung, 1938 gezeichnet. Für das Werk ebenso wie für seine hervorragenden Zeichnungen, unter ihnen auch für das selbstquälerische Selbstbildnis, ist dieselbe Expressivität charakteristisch. (2. Bild).

Im Jahre des Anschlusses hat sich der Künstler, der wie die Maler des Quattrocento seine Komposition „Flüchtlinge“ in sein Selbstbildnis einbaute, selbst in die schöpferische Einsamkeit geflüchtet, als er der Einladung des berühmten Ethnographen Gyula Ortutay folgte. Während der Folklorist Märchen sammelte, ist Dési Huber seinem alten Wunsch nachgegangen: er hat schöne, harte ungarische Bauernköpfe gezeichnet.

Der ideologisch gebildete Künstler hat die gesellschaftliche Aufschichtung des überaus armen Szatmárer Dorfes nicht nur erkannt, sondern er konnte es in seinen Kunstzeichnungen expressiver Kraft wie ein Soziologe widerspiegeln. („Mihály Fedics“) (5., 6. Bild).

Seine Kunst wird durch die Bestrebung zu typisieren charakterisiert. Des Künstlers Glauben an der Zukunft des vierten Standes hat die Schöpfung eines ungarischen Bauerntyps ermöglicht, der über das gesellschaftliche Ideal seiner Zeit hinauswächst und bis heute einen tiefen Eindruck auf den Zuschauer macht. Der Wirt Mándoki, deren Lebensfülle schon vorüber ist, hat seine Selbstachtung von der Anerkennung seiner Dorfgemeinschaft bekommen. Der Künstler hat das charaktervolle Gesicht mit einfachem Übungsstoff, mit Zeichenkohle dargestellt, dem Ordnungsmachen des Postimpressionismus, der konstruktiven Disziplin gemäss. Die zutandhafte Ruhe, die das Leben verschönende Kraft und bedingungslose Verehrung zur gleichen Zeit die expressive Befangenheit des Künstlers. Strömen aus dem Werk, und Dési Huber erreicht in diesem Werk ein so hohes Grad der Typengestaltung, dass er den Gebrauch von Attributen nicht mehr benötigt, und es ist göltig, was Lajos Végvári in einer seiner Schriften so formuliert über Rembrandts Typengestaltung: „... er schuf die Entfaltung des Individuums im Typus.“

Das Werk schmückte das im Jahre 1946 gegründete Volksskollegium „Dési Huber“, nach der Zerstreuung hat es ein tragisches Schicksal erlitten. Der Werterkenner hat es gerettet und jetzt lernen wir durch dieses hervorragende Werk den realistischen Bauerntyp der Grossen Ungarischen Tiefebene kennen, der viel vom Leben weiss und frei von jedem späten Schwulst der Münchner romantischen Anschauung ist.

Gertrúd Goda